

SPIRA VERONIKA

Hódolat Katalóniának

George Orwell: Hódolat Katalóniának

Interart Stúdió 1989.

Fordította: Bethlen János, Tóth László

„... amikor a POUM-ot¹ betiltották, a kommunista ellenőrzés alatt álló titkosrendőrség mindenkit bűnösnek tekintett, és ha csak tehetett, mindenkit letartóztatott, akinek valami köze volt a POUM-hoz, még a sebesülteket, a kórházi nővéreket, a POUM-tagok feleségét, sőt gyerekeket is.”²

„... egyetlen kommunista, pontosabban egyetlen 'jó' kommunista sem ismerheti el, hogy a valóság-nak megfelelően számolok be az eseményekről. Ha kötelességtudóan követi a 'pártvonalat', azt kell mondania, hogy hazudok, vagy a legjobb esetben is teljesen félrevezettek.”

(George Orwell)

A *Hódolat Katalóniának* fordulópont *Orwell* pályáján: két világhírű mű, az *Állatfarm* és az 1984 követi. Spanyolországi tapasztalatai előtt *Orwell* a kapitalizmus egyetemes válságaként és a szocializmus születéseként értelmezte korát. Fél év a spanyol polgárháborúban azonban elég volt ahhoz, hogy megértse, a 20. század második harmada már nem írható le a 19. századból örökölt modell alapján. Tapasztalva a szovjet beavatkozás nyomán Spanyolországban végbement változásokat, *Arthur Koestler*hez, *Borkenau*hoz, *Siloné*hoz, *Malraux*-hoz, *Gide*-hez és másokhoz hasonlóan ráébredt a sztálinizmus fenyegető veszélyére. Ahogy egyik utolsó esszéjében vallja: „Az 1936 után írt komolyabb munkáim minden sora közvetve vagy közvetlenül a totalitarizmus ellen és a demokratikus szocializmusért – ahogy én e fogalmat értem – íródott.”

Orwell 1936 telén határozta el, hogy Spanyolországba megy. Az volt a szándéka, hogy a *Nemzetközi Brigád*hoz csatlakozik, de az angol kommunista párt főtitkára, *Harry Pollitt* Moszkvából sugallt kritériumok alapján nem tartotta politikailag megbízhatónak, és visszautasította jelentkezését. Végül az *ILP (Independent Labour Party)* ajánlólevelével érkezett Barcelonába, ahol a *POUM-milicia* tagjai közé sorozták be, majd rövid kiképzés után a frontra irányították. Nem volt teljesen tapasztalatlan a fegyverviselésben, hiszen öt évig a burmai angol gyarmati rendőrségnél szolgált. *Orwell* spanyolországi élményei a megérkezése utáni forradalmi Barcelona „meghökkenítő és lenyűgöző” hatásától ívelnek a politikai pogromok Barcelonájáig, ahol a félelem, a gyanakvás és a gyűlölt léghőre uralkodott, ahol a GPU (szovjet titkosrendőrség, a KGB elődje) által irányított *hajsza folyt a nem-sztálinista baloldali forradalmi szervezetek ellen*. *Orwell*nek is – antifasiszta harcosként, a baloldali kormány katonájaként, a fronton szerzett súlyos sérüléséből még fel sem épülve – bujkálnia kellett, szállodai szobáját feldúlták, kéziratait, könyveit elkobozták. Elhagyva az országot utolsó pillanatig nem érezhette magát biztonságban, nem tudhatta, mikor szedik le a vonatról, de nem a francoisták, hanem a köztársasági rohamosztatok mint „*trockista-gyanús*” elemet.³

¹ POUM marxista antisztálinista spanyol párt nevének rövidítése

² A barcelonai provokációt és leszámolást *Antonov-Ovszejenko* (a barcelonai szovjet konzul) és *Gerő Ernő* vezette. Innen a neve: a barcelonai mészáros

Orwell két tanulságot vitt magával Spanyolországból. Az egyik az a meggyőződés, hogy a demokratikus szocializmus a gyakorlatban is lehetséges. A forradalmi Barcelonában és a POUM-milíciában ilyen szocializmus atmoszférájában élt. „Természetesen ez az állapot nem maradhatott fenn sokáig. Átmeneti és helyi epizódja volt csupán az egész földet átfogó játszmának. De elég ideig fennállt ahhoz, hogy hasson mindazokra, akik megtapasztalták” (118. o.). A másik tanulság a májusi, júniusi eseményekből következett. A Moszkvából irányított véres leszámolás a nem kommunista forradalmi szervezetekkel ráébresztette Orwellt arra, hogy a sztálinizmus nem kisebb ellenfele a demokratikus szocializmusnak, mint a fasizmus. De meg kellett értenie azt is, hogy miután a baloldal a fasizmustól való félelmében Európa-szerte fenntartás nélkül kiszolgálta a sztálinizmust, nincs többé olyan társadalmi erő, amely az objektív igazság kimondásában érdekelt volna. „Az egyik legszomorúbb tapasztalat, amit a háborúban szereztem az, hogy a baloldali sajtó ugyanolyan hazug és becstelen, mint a jobboldali” (79. o.) Így az igazság szinte rekonstruálhatatlanná válik, mintegy meg is szűnik létezni. (Ezt a témát majd az 1984-ben dolgozza ki Orwell a maga teljességében.) Ezek a tapasztalatok és felismerések készítették Orwellt a *Hódolat Katalóniának* gyors megírására; még folyt a polgárháború, amikor megjelent. Orwell szembe akart fordulni a kor tendenciájával, objektív és hiteles tanúságtételt akart tenni. A rendelkezésére álló minden eszközzel rekonstruálni akarta az igazságot, rést ütve a hazugság falán, amelyet a sztálinizmus vont a spanyolországi események köré. Korábbi műveinek kiadója, *Victor Gollancz*, aki politikai kérdésekben a Komintern titkos irányítása alatt működött, már akkor visszautasította a *Katalónia* kiadását, amikor abból még egy sor sem készült el, pusztán annak alapján, hogy Orwell a POUM-milíciában szolgált. A könyv végül a *Secker & Warburg* kiadónál jelent meg. Meg is indult ellenük azon nyomban a jól szervezett kampány, a hitelrontás, a „letrockistázás” stb. (Később itt jelent meg az *Állatfarm* és az *1984* is.)

Orwell Spanyolországból hazatérve már nemcsak antifasiszta, de antisztálinista is. Jól látta, hogy a totalitarizmushoz mind jobb-, mind baloldaltól vezet út. Az *Állatfarm*ban meg is alkotja a baloldali totalitarizmus keletkezésének, a hatalmi gépezet kiépülésének és működésének elméleti értékkel is bíró modelljét. A spanyol köztársaság vereségét követően felértékelődik szemében a polgári demokrácia, különösen annak angol változata (*Lion and the Unicorn* 1941.). Bár naplója tanúsága szerint megütközve tapasztalta, hogy a háború alatt Angliában mindenki Sztálin-párti volt. „Ez a visszatartó gyilkos ideiglenesen a mi oldalunkon áll, ezért hirtelen mindent elfelejtünk neki, a tisztogatásokat stb.” (Oxley, 1967. 37. o.)⁴ Véglegesen pesszimista azonban csak a hidegháború kezdetén, a McCarthy-féle Amerika hatására lesz. Az *1984*-ben már úgy látja, hogy minden út a totalitarizmus világméretű térhódításához vezet, a polgári demokrácia is.

Orwell egyike volt az elsőnek, akik felismerték, hogy a baloldal története új korszakába lépett azzal, hogy alárendelte magát egy nagyhatalom érdekeinek. Vége „az ártatlanság korának”, és a korábban élvezett erkölcsi fölénynek, amelyre mint az igazságot védő ellenzék mindig igényt tartott. Felismerte, hogy a baloldali értelmiség azzal, hogy a sztálinizmus szolgálatába állva lemondott a humanizmusról, a demokráciáról, a szellemi és morális autonómiáról mint alapértékekről, nemcsak elvesztette korábbi szerepét, de egyenesen veszélyessé is vált (*Shooting an Elephant*, 1946.). A közvélemény még gyanútlan részét ugyanis, különösen Angliában, ahol az emberek nagyobb része soha nem találkozott erőszakkal és törvénytelenességgel (*The Lion and the Unicorn*), könnyen befolyása alá vonhatta a korábban felhalmozott erkölcsi hitele alapján. Orwell nem követi a baloldalt ezen az úton. Ő

³ A köztársasági hadsereg rohamosztagát a nem sztálinista baloldal felszámolására küldték Katalóniába a szovjet befolyás alatt álló spanyol és Komintern vezetők (Dolores Ibarruri és Togliatti).

⁴ Oxley, B.T.: *Literature in Perspective. George Orwell.*, Evans Bros, 1967.

annak az értelmiségnek egyik utolsó képviselője, amely a szocializmust az európai racionalista, humanista és demokratikus szellemiség beteljesítésének tekintette, amely egyedül az objektív igazság elkötelezettje. Ezért is nevezték őt a kortársak „*a baloldal lelkiismeretének*”. Amikor 1918-ban Lukács a bolsevizmus melletti és elleni erkölcsi érveket mérlegelte, azt vallotta, hogy kinek-kinek vállalnia kell a morális felelősséget az általa választott oldalon elkövetett bűnökért (Lukács: *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma, 1918.*). A sztálinizmus áldozataiért a baloldal nem sietett a morális felelősséget magára venni. Adorno megállapítását, hogy *Auschwitz után nincs költészet*, és amely tágabb értelemben azt jelenti, hogy Auschwitz után nem ugyanaz embernek lenni, a baloldal szintén nem vonatkoztatta magára. Ki kell egészítenünk Adorno megállapítását ezért azzal, hogy Auschwitz és a Gulág után nem ugyanaz embernek lenni. A baloldalnak újra kell gondolnia a helyét, szerepét, felelősségét a 20. századi történelemben, és le kell tennie az automatikusan kijáró erkölcsi, politikai fölény iránti igényéről. Az értelmiségnek pedig felszabadulva hamis elkötelezettségei alól, rehabilitálnia kell számos, a totalitarizmus által érvénytelenített értéket és attitűdöt, amelyet Orwell mindvégig érvényesként vállalt?: az objektivitásra törekvést, az igazságnak való elkötelezettséget, a humanizmust, a demokráciát, az etikai és a szellemi autonómiát. Orwell jól látta, hogy mindezek nélkül egy lépés csupán az Igazságminisztériumig, az 1984 látomásáig a teljes szabadsághiányról.

A *Hódolat Katalóniának* e szellemi és morális hitvallás jegyében íródott. Olyan dokumentum és politikai esszé, amelynek esztétikai megformálása is egyedülálló, habár nem hivatkozott. Orwell 1947-ben a *Why I Write* c. esszéjében négy motívumot említ, amelyek írásra készítették: „*a hamisítatlan egoizmus*” (ezt tekinthetjük a kötelező angolszász önróniának), „*az esztétikai lelkesülés*”, „*történelmi indíttatás*” és „*politikai szándék*”. A *Katalóniában* mindezeknek fontos szerep jut. Esztétikai szempontból a legeredetibb megoldás a narráció, a kettős struktúra és a stilizált kettős önportré összhangjának a kidolgozása. Orwell úgy építkezik, hogy két nézőpontot váltogat: egy közelit, és egy globálisat, amely értelmez. E két nézőpontnak két idősíki és két önarckép felel meg. Az egyik a Spanyolországban megélt események ideje, ennek főszereplője egy modern *everymané*, egy 20. századi *Candide-dá* stilizált önarckép. Orwell azokat a vonásokat, attitűdöket emeli ki saját személyiségéből, amelyek Angliában, illetve Európa-szerte jellemezték a gyanútlan antifasisztákat, akik úgy tekintettek a harcoló spanyol köztársaságra, mint egy modern Szent György lovagra, aki egyedül vív a fasizmus sárkányával. A másik idősíki az utólagos reflexióé és az értelmezésé. Ennek főszereplője a narrátor, aki olyan igazság birtokosa, amellyel a *candide-i* „én” még nem rendelkezik, de amely igazság az ő tapasztalataiból következik. Orwell célja e kettős nézőpont esztétikájával, a dokumentum és az elmélkedés kettős struktúrájával, hogy egyrészt megadja az olvasónak a szabadságot a tapasztalat átélésére, és a levont következtetések hitelének megítélésére, másrészt, hogy rádöbbsentse Anglia és Európa gyanútlan *Candide-jait*, hogy nem egy, hanem két sárkány fenyegeti létüket. Le kell számolniuk a bénító illúziókkal, fel kell ismerniük az ellenséget, nemcsak a fasizmusban, de a sztálinizmusban is.

Így függenek össze a *Hódolat Katalóniának* lapjain *ars poetica* és *ars politica*, politikán a kortárs valóság és a jövő politikai szempontú interpretációját értve.

Megjelent: In: Kapu 89. december 55-56. o.